

IMAGO SUI V SENECOVÝCH LISTOCH LUCILIOVI

ELENA URBANCOVÁ, Inštitút románskych a klasických filológií FF PU, Prešov

URBANCOVÁ, E.: *Imago sui* in Seneca's *Letters to Lucilius*
FILOZOFIA 65, 2010, No 3, p. 249

The aim of the paper is to examine Seneca's self-portrait as depicted in his *Letters to Lucilius*. The first part deals with the place this collection of letters occupies in the context of ancient epistolary literature. It shows how it contributed to the introspective character of ancient philosophical prose. Introspection as a method of self-knowledge and self-creation is analyzed in the second part. The resulting vision of the identity of the author of *Letters* is neither unified, nor consistent: Seneca is presented as a "man of many faces" in his life as well as in literature.

Keywords: Stoicism in Rome – L. Annaeus Seneca – *Letters to Lucilius*

Senecove *Listy Luciliovi* (*Epistulae ad Lucilium*) predstavujú v rámci antickej literatúry a filozofie celkom ojedinelé dielo. Ide o zbierku listov menšieho alebo väčšieho rozsahu na rozličné témy, ktoré Seneca adresoval svojmu priateľovi Luciliovi, s ktorým sa stretával v posledných rokoch svojho života. Idea zbierky listov, ktorých autorom je popredný rímsky senátor a adresátom vzdelaný a vplyvný muž, príslušník jazdeckého stavu, a ktorej základ podľa všetkého tvoria skutočne napísané listy ([1], 374), môže vyvolať u informovaného čitateľa predstavu, že ide o podobnú zbierku, akou je Ciceronova zachovaná korešpondencia s jeho priateľom Atticom. Seneca bol tak ako Cicero jedným z najpoprednejších Rimanov svojej doby, a tak očakávame, že sa z *Listov Luciliovi* dozvieme niečo o ňom samom, o jeho pohľade na jeho súčasníkov, súdobých prominentov, na prvom mieste na cisára Nerona, alebo o tom, čo rozhodlo o tom, že stratil svoju úlohu v politike a že sa stiahol z verejného života, a pod. Slovom, očakávame, že tak ako v prípade Cicerona a jeho korešpondencie aj *Listy Luciliovi* môžu byť pre nás mimoriadne cenným prostriedkom poznania Senecovej osobnosti a jeho Ja a že práve Cicero poskytol Senecovi aj určitý kľúč k prezentácii samého seba v týchto listoch. Ale Senecove *Listy* sotva naplnia tieto očakávania. Po ich prečítaní sa v čitateľovi skôr ozve pocit sklamaní z toho, že *Listy Luciliovi* nám neposkytujú dostatočné informácie ani o samom Senecovi, ani o svete, v ktorom žil.

Pravda, v *Listoch Luciliovi* sem-tam zaznie aj privátnejší tón, keď autor spomenie niektoré drobné osobné detaily, ako sú napríklad jeho spomienky na otca alebo zmienky o jeho vegetariánstve (*Ep.* 108, 22). Čo-to prezradí aj o svojich citoch k manželke (*Ep.* 104, 3-5), o svojich chorobách (*Ep.* 78), o tom, aký vplyv mal na neho jeho učiteľ Attalus (*Ep.* 108). A niektoré pasáže vyznievajú ako akýsi Senecov komentár k jeho vlastnej politickej kariére (*Ep.* 56, 9). To všetko zaiste patrí k jeho *imago sui*, obrazu samého seba, ale, ako upozorňujú viacerí odborníci, aj keď nám Seneca predkladá konkrétne a hodnoverné príklady toho, čo sám zakúsil a zažil, interpretovať všetky tieto zmienky ako na-

hliadnutie do autentickej osobnej skúsenosti jednej z najzložitejších osobností cisárskeho Ríma v prvej polovici 1. storočia n. l. nemusí byť adekvátne. Renomovaný znalec Senecovho diela B. Inwood vo svojej monografii o Senecovi hovorí v tejto súvislosti o „sebaexemplifikácii“ ([3], 344): *Listy*, adresované reálnemu mužovi, ktorý bol tak ako Seneca členom rímskej elity, sú samy osebe dobrou príležitosťou na filozofický dialóg medzi autorom, vtedy už starcom a okrem iného výborným znalcom stoickej filozofie, a adresátom, o niečo mladším mužom, ktorý túži po tom, aby sa zdokonalil vo filozofii. V tomto kontexte majú uvádzané realistické detaily svoj význam, ale nie ako prameň poznania pre historika. Osobné informácie tohto druhu konštantne slúžia filozofickým a výchovným cieľom: Autor tu hrá úlohu morálneho učiteľa a v súlade s touto úlohou opisuje udalosti zo svojho života ako *exempla* na poučenie a duchovné vedenie publika.

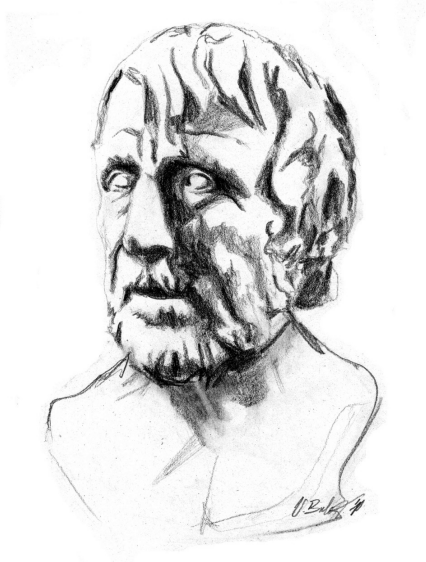
Pravda, to neznamená, že Seneca nám o sebe v *Listoch* nepovie nič podstatné. Naopak, v istom zmysle nám v diele poskytuje dosť detailný obraz samého seba, a to presne v intenciách autorského zámeru: „Ďakujem ti za to, že mi píšeš tak často, lebo to je jediný spôsob, ako sa mi dávaš vidieť,“ píše Luciliovi v jednom liste (*Ep.* 40,1).¹ O aký spôsob sebaaprezentácie tu Senecovi ide?

Senecovo Ja, ktoré sa tu núka čitateľovi, nie je obrátené smerom k vonkajšiemu svetu, ale smerom dovnútra: Jeho živlom nie je rímsky verejný a politický život, aj keď mal na ňom významnú účasť, ale život vnútorný. Seneca vlastne akoby prevrátil Ciceronov model korešpondencie naruby, čoho dokladom je aj jeho explicitná narážka na spôsob, akým sa „dáva vidieť“ Cicero, a autorov odstup od neho: „Žiadaš ma, aby som ti písal častejšie... Dohodli sme sa však, že ty budeš prvý; ty napíšeš a ja ti odpoviem. Ale nebudem neúprosný: Viem, že ti možno dať aj na dlh. A tak ti pošlem list v predstihu a neurobím to, čo slávny rečník Cicero, ktorý prikázal Atticovi, aby ‚napísal, aj keď nebude mať nič dôležité, čokoľvek, čo mu zide na um‘. Nikdy mi nemôže chýbať téma na písanie, aby som sa vyhol všetkému, čoho sú Ciceronove listy plné: ktorý kandidát má problémy; kto bojuje vlastnými silami a kto využíva iných; kto sa uchádza o konzulát, spoliehajúc sa na Caesara, kto na Pompeia a kto na svoju pokladnicu; aký neúprosný úžerník je Caecilius, od ktorého si vraj ani príbuzní nemôžu vypožičať lacnejšie ako na dvanásťpercentný úrok. Je lepšie zaoberať sa vlastnými chybami ako cudzími, skúmať seba samého a mať na zreteli, ako sa človek o všeličo uchádza, a v žiadnych voľbách nevyhrá. Výborné je, a tiež bezpečné a slobodné, milý Lucilius, neuchádzať sa o nič, a prejsť víťazne všetkými voľbami osudu“ (*Ep.* 118, 1-3). Je zrejmé, že primárnou témou Ciceronových listov je rímsky verejný život, ktorý Cicero sústavne zoširoka komentuje a glosuje; ten nie je u Senecu predmetom prvoradého záujmu, ale je prenesený a pretvorený do obraznej a metaforickej roviny a v takejto podobe umožňuje ukázať autora z opačnej strany, zvnútra.

Kompozíciou svojich listov autor odpovedá nielen na rímsku literárnu tradíciu, ale aj na grécku tradíciu filozofických listov: Modelom bol Senecovi pravdepodobne Platón, a hlavne Epikuros ([1], 374). Trinásť listov pripisovaných Platónovi kolovalo už po nie-

¹ Citáty zo Senecu podľa kritických vydaní diel uvedených v zozname literatúry preložila autorka (pozn. E. U.).

koľko storočí. Listy Epikura, ktoré vznikli v treťom storočí pred n. l., Seneca veľmi dobre poznal, veľa ráz na Epikura a jeho učenie v svojich *Listoch* odkazuje a cituje ho. Ale aj Epikurove listy, takisto ako Platónove, boli listami len čo do formy; svojím obsahom to boli vlastne eseje a len v nepatrnej miere odkazovali na vnútorný život autora ako jednotlivca. Hoci tu bola pevná filozofická tradícia záujmu o starosť o dušu v dielach Platóna, epikurovcov a osobitne stoikov, v jestvujúcich filozofických listoch pochádzajúcich zo skorších čias až do I. storočia n. l. bolo len máločo z toho, čo možno označiť za introspekciu, sebaskúmanie. Naopak Seneca v nebývalej miere využíva potenciál, ktorý poskytuje forma listu ako osobnej výpovede, na pozorovanie a skúmanie samého seba. Je jednou z najdôležitejších postáv v rade autorov, ktorí prispeli k celkovému obratu smerom k introspekcii vo filozofickej próze.

Seneca

Seneca predstavuje sám seba ako stoika, aj keď čerpá do veľkej miery aj z diel inej filozofickej tradície. Práve jeho príklon k stoickej filozofii – dominantnej filozofickej škole v Ríme jeho čias – a jej niektoré charakteristické idey nám pomáhajú vysvetliť jeho zaujatie sebaskúmaním.

Podľa stoickej predstavy o ľudskej prirodzenosti je človek súčasťou univerzálnej prírody a svoje danosti a schopnosti využíva na účel daný touto prírodou. Aby tak skutočne konal, a tým dosiahol svoje určenie, univerzálna príroda ho vybavila schopnosťou uvažovať. Ľudia podobne ako zvieratá majú predstavy, ale len ľudia ako racionálne bytosti sú schopní dať týmto predstavám súhlas, alebo im ho odoprieť, čo značí povedať, či majú, alebo nemajú reagovať na podnety prichádzajúce zvonku. Predstava ako individuálna skúsenosť a vnútorná odozva na ňu sú

u každého jednotlivca jedinečné a závisia od charakteru jednotlivca: „Všetci ľudia odpovedajú na podnety tým, že udeľujú súhlas alebo sa zdržujú súhlasu, ale súhlas, ktorý každý jednotlivý človek udeľuje či neudeľuje, závisí od toho, aký je to človek“ ([4], 207). Ľudská racionalita v stoicizme sa prejavuje v individuálnom výkone kontroly nad tou alebo onou dispozíciou vo vzťahu k svetu, výsledkom čoho je naše správne alebo nesprávne konanie.

Stoické chápanie ľudskej racionality sa tak stalo významným činiteľom podporujúcim filozofickú debatu, ktorej cieľom bolo vrhnúť svetlo na individuálny vnútorný život človeka. Staršie stoické skúmania sa sústreďovali hlavne na stoického mudrca; v spisoch

starých stoikov bol ústrednou postavou práve tento dokonalý mudrc; a každý človek mohol byť rovnako dokonalý ako on, stačilo ho len napodobniť. Ale Panaitios, „uvedomujúc si ľudskú nedokonalosť, pokladal otázky o mudrcovi za bezvýznamné pre život, ktorý žijeme“ ([4], 261), a presunul ťažisko skúmania na konkrétneho človeka, na osobu, ktorá má od tohto ideálu veľmi ďaleko. Ortodoxnej stoickej idey racionálnej prirodzenosti ako základu špecificky ľudského konania sa nevzdal, ale upozornil na individuálne rozdiely v ľudských danostiach, a teda aj v mravoch, pričom kládol dôraz na zodpovednosť každého jednotlivca za rozvíjanie vlastného morálneho charakteru. Sebapoznanie sa v tomto myšlienkovom kontexte stalo *conditio sine qua non* správneho konania, keďže toto konanie musí byť podľa Panaitia v zhode nielen s ľudskou prirodzenosťou ako takou, ale aj s našou vlastnou povahou (pozri [5], 198). Tejto idei venuje veľkú pozornosť Cicero v spise *O povinnostiach*, inšpirovanom práve Panaitiom (pozri *De off.*, 1, 107-117), a preto sa v tejto súvislosti venuje pozornosť hlavne tomuto prameňu. Ale bez zaujímavosti nie sú ani Senecove diela ako doklad citlivejšieho vnímania povahových zvláštností, ktorými sa ľudia od seba značne líšia. Napríklad v spise *O pokoji v duši* (*De tranquillitate animi*) čítame: „Najskôr však budeme musieť skúmať sami seba... Predovšetkým je potrebné, aby sme seba odhadli správne, lebo zväčša sa nám zdá, že zmôžeme viac, ako sme v skutočnosti schopní. Jeden preceňuje svoju výrečnosť, druhý chcel vytĺcť zo svojho majetku viac, ako bol schopný uniesť, iný zas mučí svoje slabé telo namáhavou prácou. Niektorí sú ostýchaví, čo je sotva vhodné pre verejnú činnosť, ktorá vyžaduje smelosť; iní sú vzdorovití, a to sa zas nehodí na cisársky dvor; ďalší nevedia ovládnuť hnev, a len čo sa im niečo znepáči, vedú nerozvážne reči. A ďalší zas nevedia, čo je slušnosť, a nevyhýbajú sa ani nebezpečným žartom. Tým všetkým prospeje viac pokoj súkromia ako verejná činnosť. Prudká a neznašanlivá povaha sa má vyhýbať všetkým dráždidlám svojvôle, ktorá prinesie len škodu.

Je potrebné zvážiť, či tvojej povahe viac vyhovuje praktická činnosť, a či pokojné štúdium a hĺbanie, a prikloniť sa k tomu, k čomu ťa lákajú prirodzené sklony. Sokrates odviezol násilím Efora z námestia, lebo si myslel, že bude z neho viac osohu, keď bude písať historické diela. Ísť proti prirodzeným sklonom sa totiž neopláca. Keď sa povaha vzpiera, darmo sa namáhať“ (*De tran.* 6, 1-2).

Zo Senecovho textu vystupuje zreteľne do popredia cit pre rozmanité kvality a danosti konkrétnych ľudí, čo podporuje tvrdenie, že v stoicizme minimálne od čias Panaitia silnel záujem o individuálne povahové črty, ktorý sa napokon prejavil v ich zostrenom vnímaní a v sebaskúmaní v 1. a 2. storočí n. l., ako to vidíme nielen u Senecu, ale aj u ďalších autorov, na prvom mieste u Epiktéta alebo u Marca Aurelia. Otázka, prečo k tomuto zaostreniu pozornosti na individuálne zvláštnosti došlo práve v tomto čase, bola a je predmetom širokej debaty. Jedna z najčastejších odpovedí poukazuje na zmeny v sociálnej štruktúre rímskej spoločnosti po vzniku cisárstva: vzrast záujmu človeka o seba a vlastný vnútorný habitus je odpoveďou na potrebu príslušníkov vyšších vrstiev rímskej spoločnosti nanovo sformovať či pretvoriť individuálnu identitu v čase, keď sa sociálne štruktúry stali labilnejšími, čo malo za následok rozklad tradičných vzťahov. Skúmanie Senecových stratégií sebaprezentácie v *Listoch Luciliovi* môže nepriamo vrhnúť svetlo aj na tento problém, ale aj keď je Senecovo dielo pevne zakorenené v tomto histo-

rickom kontexte, presahuje determinanty dané historickými okolnosťami svojho vzniku. Vášeň sebaspytovania, zaoberania sa vlastným vnútom s cieľom zdokonalit' samého seba, ako ju dokumentujú napr. Augustínove *Vyznania*, má v Senecovi nepochybne svojho inšpirátora.

Zbierka listov sa začína pripomenutím, že venovať sa sebe samému je nevyhnutné a potrebné. Seneca vyzýva Lucilia: *Vindica te tibi*, „Venuj sa sám sebe“ (*Ep.* 1,1). A ďalej spresňuje, akým spôsobom by to mal Lucilius robiť: „Skúmaj a pozoruj sa, pátraj rôznymi smermi: predovšetkým si všimaj, či si pokročil ďalej vo filozofii, alebo ti len pribudli roky“ (*Ep.* 16, 2). Táto aktivita by mala mať pevné miesto v dennom programe a Seneca sám na sebe demonštruje, ako to praktizovať. Ukážkou takejto „sebaexemplifikácie“ je list č. 83, ktorý je štylizovaný ako odpoveď autora na Luciliovu požiadavku, aby mu Seneca detailne opísal, ako trávi dni: „Urobím teda, čo požaduješ, a rád ti napíšem, čo robím i v akom poradí. Budem súvisle pozorovať sám seba, a čo je obzvlášť osožné, v pamäti ešte znovu prejdem svoj deň. Najhoršími nás robí to, že nikto sa nepozrie na svoj život v spätnom zrkadle“ (*Ep.* 83, 2). Ešte inštruktívnejší opis každodenného sebaopozorovania nájdeme v Senecovom spise *O hneve*: „Všetky zmysly musia byť dovedené k pevnosti; sú prirodzene odolné, ak ich prestane kaziť duša, ktorá musí byť každý deň vyzvaná, aby skladala účty. Presne to robil Sextius: Na záver dňa, keď sa odobral na odpočinok, spytoval svoju dušu: 'Ktorú svoju zlú vlastnosť si dnes vyliečila? Ktoej neresti si odolala? Ktorá tvoja časť je o niečo lepšia?' Hnev ustúpi alebo bude miernejší, keď bude vedieť, že sa bude musieť každý deň postaviť pred sudcu. Čo môže byť krajšie ako tento zvyk preskúmať celý deň? ... Ja túto možnosť využívam a každý deň sa postavím sám pred seba ako pred sudcu“ (*De ira*, III, 36, 1-3).

Metafora právnickej proveniencie, ktorú Seneca použil v citovanom liste, nie je ojedinelá; patrí k tým prostriedkom výrazového inštrumentária, ktoré mimoriadne účinne vyjadrujú imperatívnu potrebu sebakúmania s cieľom poznať sa a následne sa aj zmeniť, napraviť svoje nedostatky a chyby. Vidno to aj z nasledujúceho citátu: „Preto ako len môžeš obviňuj a vyšetruj sám seba; buď najprv žalobcom, potom sudcom a napokon aj prosebníkom. Ale niekedy buď voči sebe neoblomný“ (*Ep.* 28, 10). Procedúru, ktorá je súčasťou rímskej súdnej praxe a bežne sa odohráva na verejnom priestore, autor preniesol do Luciliovej mysle. Touto interiorizáciou sa mu podarilo proces sebakúmania náležite zdramatizovať a zvýrazniť jeho naliehavosť.

Cieľom takéhoto dôkladného „samovyšetrovania“ nie je trestanie a ani sa tu nekladie dôraz na nejaké pestovanie pocitu viny. Cieľom je zmeniť sa, pretvoriť, a to si vyžaduje sústavnú prácu na sebe. Seneca chváli Lucilia a vyjadruje svoju spokojnosť s tým, že študuje filozofiu, ničím sa nerozptyľuje a vytrvalo sa usiluje len o svoje zdokonalenie *ut te meliorem cotidie facias*; „aby si sa zo dňa na deň stával lepším“ (*Ep.* 5, 1). Luciliov pokrok v sebaformovaní je znateľný, dá sa vidieť, čo Seneca komentuje s uspokojením: *Agnosco Lucilium meum; incipit, quem promiserat, exhibere*. „Už poznávam svojho Lucilia: už sa dá v ňom vidieť ten, ktorým prisľúbil byť“ (*Ep.* 31, 1).

List č. 52 autor celý venoval ideí seba ako výtvoru, ktorý musí byť nevyhnutne výsledkom práce na sebe, teda ako niečoho, čo sa nemôže len jednoducho stať, ale má byť urobené, vytvorené. Námaha, ktorú treba pritom vynaložiť, závisí od charakteru jednot-

livca: „Niektoré povahy sú nekomplikované a poddajné, iné sú však pevne zapustené v svojich základoch a musia byť vystavané takpovediac ručne. Preto by som povedal, že ten, kto nemal so sebou žiadnu prácu, má viac šťastia, ale viac zásluh má, pokiaľ ide o neho samotného ten, kto zvíťazil nad chybami svojej povahy a k múdrosti dospel nie miernym pochodom, ale strmým výstupom“ (*Ep.* 52, 6). Lucilius teda musí vziať zodpovednosť za seba do vlastných rúk. Ale úloha jeho učiteľa je pri tom tiež dôležitá. *Listy* opakovane odkazujú na priateľstvo a v jeho rámci na filozofické vedenie ako optimálny priestor na sebazdokonaľovanie. Sám Seneca tvrdí, že má na Luciliovej premene tiež nemalú zásluhu: *Adsero te mihi; meum opus es*; „Považujem ťa za vlastného; si mojím dielom“ (*Ep.* 34, 2). Pritom základný znak dobre charakterovo disponovaného muža je jeho schopnosť vystáť si sám so sebou (*secum morari*), o čo sa musí usilovať aj Lucilius. Na druhej strane Seneca nezabúda upozorniť svojho priateľa ani na nebezpečenstvá samoty, ktoré číhajú najmä na toho, kto je neskúsený a filozoficky neveľmi zdatný: aby sme mali pri sebakúmaní správneho sprievodcu, treba čerpať z dobrých zdrojov a nečítať hocičo a hocikoho (*Ep.* 2, 2-4). Je užitočné mať pri sebe duchovného sprievodcu, pedagóga, pred ktorým má človek rešpekt a bude konať vždy tak, ako keby ho tento človek pozoroval. Seneca odporúča mužov ako Cato, Scipio, Laelius (*Ep.* 25, 6) alebo z Grékov Sókrata, Chrysippa, Epikura, Poseidónia (*Ep.* 104, 21-22) a nevylučuje pritom ani vlastnú asistenciu (*Ep.* 32,1). Ale najdôstojnejšie je, keď je človek aj v tomto smere sebestačný a keď úlohu takéhoto sprievodcu zvládne aj sám: „Keď už natoľko pokročíš, že budeš mať rešpekt aj voči sebe, budeš smieť prepustiť pedagóga“ (*Ep.* 25, 6). To je ten žiaduci stav, keď človek môže žiť hodnotný život, akokoľvek dlho trvá, lebo „sa urobil hodným toho, že tráviť čas so sebou stojí za to“ (*Ep.* 58, 32).

Teda ten, kto dosiahol istý stupeň filozofického pokroku, môže byť duchovným sprievodcom aj sám sebe. Sebestačnosť a nezávislosť tohto druhu by sme na prvom mieste očakávali od morálneho učiteľa Senecu. On sám sa však v tomto ohľade často prezentuje ako objekt sebaformovania s pomerne skromnými výsledkami: „Pozorujem, Lucilius, že sa stávam nielen lepším, ale dokonca aj iným človekom. No nenamýšľam si preto, že už neostáva vo mne nič, čo by nebolo treba zmeniť. Prečo by som nemal mať mnoho toho, čo treba opraviť, čo zoslabiť, čo celkom odstrániť? Ale už to, že vidím svoje chyby, o ktorých som dosiaľ vôbec nevedel, svedčí o duši, ktorá dosiahla isté zlepšenie. Niektorým chorým možno blahoželať už vtedy, keď sami chápu, že sú chorí“ (*Ep.* 6, 1-3).

Seneca nám stavia pred oči svoju nedostatočnosť tak často, že v obraze kompetentného učiteľa – majstra sa ukazujú trhliny. Učiteľ nie je na tom lepšie než jeho žiak a sám potrebuje filozofickú radu a pomoc: „Nemáš prečo chcieť prísť ku mne, aby si tým získal. Mýliš sa, ak dúfaš v nejakú pomoc z mojej strany: tu nebýva lekár, ale nemocný“ (*Ep.* 68, 9). Svoj neuspokojivý stav ilustruje zažitými príhodami a situáciami, kde môže upozorniť na to, ako zlyháva. Opisuje napríklad svoje cestovanie v skromnom dedinskom voze a zdôveruje sa, aké mu to bolo nepríjemné, ako sa v duchu červenal, že je jedným z pasažierov, čo sú odkázaní na taký obyčajný prostriedok. „Urobil som dosiaľ len malý pokrok: Nemám ešte odvahu verejne sa prejavovať ako prostý človek“ (*Ep.* 87, 4,-5). Zdôverovanie sa s takýmito pocitmi, keď autor ukazuje, že je len slabý a nedokonalý človek ako každý iný, je jednou zo stratégií sebaaprezentácie, ktorá svedčí o tom, že učiteľ

nechce vystupovať vo vzťahu k svojmu žiakovi z nadradenej pozície. Ale na druhej strane sa zdá, že obraz učiteľa a duchovného sprievodcu tým stráca na hodnovernosti a konzistentnosti, hlavne keď bilancia celého jeho úsilia pri vedení seba k tomu, aby bol lepší, je dosť chudobná: „Tie veci, ktoré chválím, si ešte stále len odporúčam a odhodlávam sa na ne, nie som však ešte pripravený za nimi ísť“ (*Ep.* 71, 30).

V početných prípadoch Seneca skutočne predstavuje sám seba ako niekoho, komu adresuje vlastné rady. V liste 26 píše: „Takto sa zhováram so sebou, ale myslíš si, že som sa zhováral aj s tebou“ (*Ep.* 26, 7). Hneď nasledujúci list začína otázkami: „Povieš si: ‚Ty ma napomínaš? A ty sám si sa už napomenul, už si sa napravil? A to je dôvod, že potrebuješ naprávať iných?‘ Nie som taký bezočivý, aby som sa ja, sám chorý, staral o iných. Ja len s tebou vediem rozhovor o spoločnom zle, akoby som ležal v tej istej nemocnici, a radím sa s tebou o liekoch. Nuž, vypočuj ma, ako keby som sa zhováral sám so sebou“ (*Ep.* 27, 1-2). Aj táto stratégia slúži sčasti na prezentovanie prítiažlivého obrazu Senecu ako muža s vlastnými chybami, a nie ako bezchybného muža poskytujúceho pomoc z pozície nadradenosti. No vidieť v tom len figúru skromnosti, ktorá má vzbudiť u adresáta ústretovosť, pozornosť a ochotu počúvať, by nebolo adekvátne.

Snažili sme sa ukázať, že technika introspekcie je prostriedkom sebautvárania, formovania seba samého do inej, lepšej podoby. Ideálnym stavom, do ktorého chce Seneca doviest' či už svojho priateľa Lucilia, alebo seba, je byť vždy v súlade sám so sebou tak, ako to postihuje stoický pojem *constantia*, čiže mať pevný a stály charakter. Niekoľko málo ľudí môže tento cieľ dosiahnuť, aj keď len vo veľmi vzdialenej perspektíve. Naproti tomu ten, kto „je na ceste“, je utvorený z množstva protikladných rolí, berie na seba rozličné masky, povedané autorovým dramatickým slovníkom (pozri *Ep.* 120, 22). Napríklad Seneca v reálnom živote: Svoju túžbu po filozofickom poznaní, po pokoji, ktorý pramení z toho, že človek je v jednote s univerzom, musí zladit' so svojimi „svetskými“ záujmami – s ambíciou mať politický vplyv, s túžbou imponovať svojím bohatstvom a mocou.

Seneca v *Listoch* je postava, ktorá sa pokúša priblížiť ku konzistentnej jednote, vlastnej mudrcovi, a zároveň tento obraz zásadným spôsobom problematizuje: Nie je vždy tou istou postavou. Niekedy hrá rolu stoického mudrca, niekedy sa zase prezentuje ako radový aspirant na filozofické zdokonalenie. Niekedy sa stavia do úlohy tradičného rímskeho moralistu a pranieruje nákladný spôsob života svojich súčasníkov, niekedy je to bohatý senátor, ktorý má starosť o svoje majetky, niekedy starý zoslabnutý muž, ktorého materiálne veci nechávajú ľahostajným. Predstavuje muža mnohých tvárí, presne takého, akým bol v živote. Ideál ostáva ideálom aj v literatúre: „Len mudrc si môže počínať vždy rovnako, my ostatní máme všetci mnoho podôb“ (*Ep.* 120, 22).

LITERATÚRA

- [1] CONTE, G. B.: *Dějiny římské literatury*. Praha: Koniasch Latin Press 2003.
- [2] FITCH, J. G. (ed.): *Seneca. Oxford Readings in Classical Studies*. Oxford: Oxford University Press 2008.
- [3] INWOOD, B.: *Reading Seneca. Stoic Philosophy at Rome*. Oxford: Clarendon Press 2008.
- [4] LONG, A. A.: *Hellénistická filosofie*. Praha: Oikúmené 2003.

- [5] RIST, J. M.: *Stoická filosofie*. Praha: Oikúmené 1998.
- [6] SENECA, L. ANNAEUS: *Ad Lucilium epistulae morales*. Tomus I.-II. Rec. L. D. Reynolds. Oxford: Oxford University Press 1989.
- [7] SENECA, L. ANNAEUS: *Dialogorum libri duodecim*. Rec. L. D. Reynolds. Oxford: Oxford University Press 1977.
- [8] SENECA, L. ANNAEUS: *Listy Lucilioví*. 1. – 2. zv. Prel. Miloslav Okál. Martin: Neografia 1947.
- [9] SENECA, L. ANNAEUS: *O duševním klidu*. Prel. Václav Bahník. Praha: Arista-Baset 2004.

Mgr. Elena Urbancová, PhD.
Inštitút románskych a klasických filológií FF PU
Ul. 17. novembra č. 1
080 01 Prešov
SR
e-mail: elenau@unipo.sk